

Népi harci testkultúra kutatás a Barcaságban (Gyűjtési beszámoló)

A Felföldi Dalia Szövetség Kutatási Központ (FDSzKK) célkitűzése, hogy a néprajztudomány és a történettudomány módszereinek alkalmazásával tárjon fel hiteles forrásokat egy a közelmúltban útjára indult magyar harcművészet a Felföldi Dalia Iskola edzéselméletének, szellemiségének és alkalmazott technikáinak fejlesztéséhez. A néprajztudomány eddigi eredményeinek és adatgyűjtési valamint dokumentációs módszereinek bevonása egy magyar néphagyományokból építkező harcművészeti irányzat kialakítására, egyedülálló vállalkozás a hazai alkalmazott etnográfia területén.

Ugyanakkor nemzetközi szinten meggyőző párhuzamokkal rendelkezik, hiszen jelentős harcművészeti iskolák születtek hagyományos népi illetve tradicionális katonai harci testkultúrák elsajátítása, leírása és rendszerbe foglalása nyomán (például: a Capoeira Brazíliában, az Okitchitaw Kanadában, a Karakucak Törökországban, a Glíma Norvégiában, a Savate Franciaországban, a Systema Oroszországban, a Combat Hopak Ukrajnában).

A modern államok kiépülése során az államhatalom fegyvertartási és fegyverhasználati monopóliumra törekvése világszerte informális keretek közé, sokszor illegalitásba kényszerítette a köznép által addig szokásszerűen gyakorolt harci technikákat és tényleges fegyvereket. A jogállam a „fegyverletételért” cserébe ígéretet tett a fegyveres hatóságok általi személy és vagyonvédelemre, ez azonban máig nem vált tökéletessé. A köznép számos csoportja kényszerült továbbra is egyéni harci képességeinek fenntartására, hogy megvédhesse magát például rablóktól, vagy éppen egy idegen állam megszálló katonaságától. A rejtés érdekében munkaeszközökként is elfogadható fegyverek harci alkalmazásának gyakorlására helyezték a hangsúlyt (például: balta, bicska, juházkampó, kanászbalta, ólmozott ostornyél, legénybot, borotva Magyarországon; bozótívágó Dél-Amerika szerte; cséphadaró, sarló Okinawán) amelyek már gyermekkortól nem csak munkára használtak, de küzdelmi alkalmazásukat is ismerték és gyakorolták.

Az állam fegyverhasználati monopóliumának erősödése, az általános közbiztonság javulása, de leginkább az életformaváltás a felnőtt világból kiszorította a népi harci testkultúra korábbi formáit, és sok szokáselemhez hasonlóan táncokban, „virtusjátékokban” és a gyermekfolklórban maradtak fenn eleven formában, sok esetben napjainkig.

A magyar köznépi gyermekfolklór egyik utolsó mentsvára és iskolája a gyermekpásztorság

intézménye volt, így a magyar népi harci testkultúra kutatás legjobb adatközlői a pásztorcsaládok tagjai vagy családi jószágot őrző gyermekpásztorok (Gazda 1974-1975: 246). A pásztorokodás létfenntartó ősfoglalkozásként a magyarság kultúraformáló elfoglaltsága volt, hozzá kötődő jellegzetes fegyverekkel, és harcmódokkal, amiknek nyomai a jelen pásztorain kívül a gyermekkultúrában is tetten érhetők.

Az FDSzKK életre hívója Kopecsni Gábor egy évtizede kutatja szinkron a magyar népi harci testkultúrát és diakron a harcászattörténet és a folklórkutatás mára forrás értékű adatait. Munkája során elsősorban pásztoroktól gyűjtve új ismeretekkel gyarapította tudásunkat például a botvívásról (Kopecsni 2012), fokos vívásról (Kopecsni 2017) vagy a karikás ostor gyakorlati és virtuos használatáról (Kopecsni 2016). Kísérletet tett a magyar népi birkózások rendszerezésére (Kopecsni 2015). Kiemelten vizsgálja a küzdő jelegű népi játékokban és táncokban fennmaradt harckészségeket fejlesztő gyakorlatok harcművészeti felhasználhatóságát.

A népi és katonai harci testkultúra elemeit felhasználva, valamint a verseny-, edzésvezetési és gyakorlati tapasztalatokra építve alkotta meg Kopecsni Gábor harcművészeti rendszerét, a Felföldi Dalia Iskolát. Nem egy korszak harcmódorát képviseli, hanem átfogó jelleggel évszázadok magyar harcművészeti tudásának jellemzőit egyesíti. Néprajzi kutató munkájának elismerését jelzik a Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázaton díjazott pályamunkái, amelyek könyv formájában is napvilágot láttak. Eddig döntően felföldi gyűjtő utakon bejárta Csallóközt, Mátyusföldet, Felső-Ipoly mentét, Felső-Bodroghoz, Gömört és Zoboralját. A karikás ostor virtuos használatának kutatásakor felkereste a hortobágyi pásztorokat is.

Idén került sor az FDSzKK első nagyobb szabású erdélyi népi harci testkultúrát feltáró gyűjtésére a barcasági csángó magyarok körében 2018. október 21. és 25. között. A kutatócsoport tagja volt Kopecsni Gábor kutatásvezető mellett Béres Sándor az ELTE Európai etnológia Doktori Programjának doktorjelöltje, aki egy éven át a Tempus Közalapítvány Campus Mundi szakmai gyakorlat ösztöndíj keretében segíti a Kutatási Központ munkáját.

A kutatás az őslakos (Maksay 1941: 88) „barcasági csángók” néprajzi csoportját célozta, akik evangélikus vallásuk és öntudatuk jól elkülöníthetővé tesz a vidék székelyföldről és máshonnan származó magyarságától, lélekszámuk mintegy 10 ezer főre tehető. A kutatási téma szempontjából lényeges, hogy a barcasági csángók évszázadokon át katonai, határvédelmi feladatokat ellátó, népességet alkottak Töröcsvár körzetében (Ferenczi 1934), tehát mentalitásukban és szokásaikban ennek tükröződése eleve feltételezhető. Másrészt a havasi szállások intézménye sokáig teret adott a gyermekpásztorokodásnak is. Brassó a 16. században jobbagysorba döntötte a barcasági csángó településeket, „elszászosításukra” törekedett, közigazgatási függetlenségüket csak 1869-ben harcolták ki. Egyházilag pedig 1886-ban önállósultak a Brassói Magyar Evangélikus Esperesség megalakításával. A szászok alóli felszabadulást 1920 után a napjainkig tartó román gyarmatosítás időszaka követte (Gyémánt

2013). A Barcaság hagyománykincse mellett különleges életrevalósága is kiemelt figyelemre méltatja a magyar etnográfia művelői számára olyan korban, amikor a kulturális túlélő képesség a magyar megmaradás egyik záloga.

1.) Hochbauer Gyulával beszélgetünk. Hosszúfalu. (Fotó: Bencze Mihály)

A gyűjtőút alatt 21 adatközlő kikérdezése történt meg, a következő barcasági településekre vonatkozóan: Hosszúfalu (fő 3), Csernátfalut (4 fő), Brassó (3 fő), Tatrang (3 fő), Türkös (2 fő), Pürkerec (3 fő), Krizba (3 fő). A megkérdezettek jellemzően azon a településen élnek, ahol születtek, vagy annak közelében. Kiválasztásuk egyik alapvető szempontja volt, hogy gyermekkorukat a Barcaság valamely csángó magyar településén vagy például Brassón belül magyar közegben töltötték el. Szintén lényeges volt, hogy többségük, 19 fő férfi, mivel a népi harci testkultúra szempontjából értékelhető játékok elsősorban a „fiús játékok” csoportba tartoznak, bár a beszélgetések alatt számos utalás történt arra, hogy bizonyos korig lányok is részt vettek a „küzdelmekben” nem csak az ütős játékok, de akár a birkózás esetében is. Életkor szerint szerepeltek az 1930-as (4 fő), az 1940-es (3 fő), az 1950-es (6 fő), az 1960-as (2 fő), az 1970-es (3 fő) és az 1980-as (1 fő) évek születési évei. Nem várt eredményt hozott, és meglepő adatokkal szolgált egy fő, a 8 éves Zsombor kikérdezése a jelenlegi helyzetbe való betekintés igényétől vezérelve. Általa feltételezhető, hogy a barcasági magyar gyermekfolklórban napjainkig jelen vannak a népi harci testkultúra olyan hagyományos elemei, mint a birkózás, a hógolyózás, vagy éppen az íjászat és a parittyázás.

A gyűjtés során adatközlőként és kalauzként pótolhatatlan segítséget nyújtottak Brassó, Krizba, Tatrang és Pürkerec fiatal evangélikus lelkészei. Külön köszönet illeti Bence Mihály író, pedagógust és családját, akik szállással és összeköttetésekkel támogatták a kutatócsoportot!

Az FDSzKK eddigi gyűjtési módszereihez híven a mintegy 850 percnyi gyűjtött hanganyag

mellett minden adatközlőről készült fotódokumentáció, valamint filmfelvétel abban az esetben, ha gyakorlatban mutatták be például birkózó tudásukat, ostopattogató képességüket, vagy éppen a bicskajátékokban való jártasságukat. Mivel a csángó gyerekek körében egészen a közelmúltig munkaeszköz volt az ostor, ezért a legtöbb adatközlő sikerrel szólaltatta meg, sokszor fél évszázada szunnyadó készség birtokában, a gyűjtők által hozott karikásostort. Páratlan „lelet” volt egy 1940-es évek végéről megőrzött, boricázáskor is használt kötélостor megtalálása és megszólaltatása egykori készítője által.

2. Kötélостor az 1940-es évekből. Hosszúfalu. (Fotó: Kopecsni Gábor)

A gyűjtött anyag kiértékelése előtt is megkockáztatható néhány kijelentés. A Barcaság népi harci testkultúra témájában egy jól kutatható vidék. Itt jellemzően nem pásztorok a fő adatközlők mint például a Felföldön, viszont mégis sokan gyermekkorban pásztori feladatokat is elláttak és annak kapcsán ostoroztak, és a legeltetés idején birkóztak vagy más küzdőkészséget fejlesztő játékot játszottak. A játékok keretét a „bandázás” adta. A területi alapon szerveződött fiú csoportok egy-két idősebb „vezéregyéniség” irányítása mellett és azoktól tanulva birkóztak, vagy éppen „háborúztak” más csoportokkal, amikor is bevetésre kerültek a gyakran nagyszülöktől eltanult módokon készített „kétágú parittyák”, fakardok és íjak is.

Az egyes játékok indító okaként gyakran adtak adott korra jellemző „magyarázatokat” például az íjászat esetén, amikor is Tell Vilmos, Winnetou vagy Robin Hood adta az ihletet, viszont az íj és nyíl készítéshez szükséges tudást már több esetben az ezeket a mintákat nem ismerő nagyapák adták még az 1930-as években is. Ez óvatosságra int azoknak az adatoknak a kezelése során, amikor az adatközlő nem a hagyományt, hanem valamely éppen divatos

jelenséget jelöl meg forrásként, mert egy alaposabb kikérdezés során kiderülhet, hogy nagyon is erősen kapcsolódik az adott tevékenység a helyi tradíciókhoz.

A birkózásra, íjászatra, parittyázásra, készségfejlesztő játékokra irányuló kérdések mellett az eddigi gyűjtések során először volt önálló téma a virtusból elkövetett gyermekkori csínyek és csenések például gyümölcs vagy csúzliguminak való gázálarcumi megszerzése. Ilyen csínytevés határán mozgó tevékenység volt például a „csűr átdobása” kővel, ami sikertelenség esetén megrongálhatta a cserepeket, vagy a szomszéd házak tetejét.

Sajátos kép bontakozott ki az iskola és a küzdő játékok kapcsolatáról. Általánosságban tiltották például a birkózást, vagy a parittyá használatát, viszont a túréshatár tanáronként eltérő lehetett. Az 1990-es évekre vonatkozó csernátfalusi adat például iskolai keretben ismerteti a „partem parte” intézményét, ami magyarul „egy az egy ellen” szokásszerű birkózópárbajt jelentett és az iskolai nézeteltérések erővel való rendezésére szolgált. Másrészt a történelem tananyag volt a forrása sok játék keretmeséjének, mint például csaták bandaháború jelleggel való újrarájátszásának.

3. Zsombi tanít. Pürkerec. (Fotó: Béres Sándor)

A fő téma mellett természetesen sok olyan lehetőséget vesz észre a gyűjtő, ami mellett idő hiányában kénytelen elmulasztani, de talán nem haszon nélkül való felhívni rájuk a figyelmet. A csángó településeken sétálva nagy érdeklődést keltettek a jellemzően szomszéd házak telekhatáron futó hosszúfalára támasztva kialakított, féltetős „kisházak”, amelyekben általában az idősebb nemzedék lakik, míg a „nagyházban” a fiatalok élnek családosul. Ez a jelenség

nagyobb kutatói figyelemre tarthat számot a mai világunk bizonyos problémái felől nézve, hiszen egyszerre ad példát a szoros szomszédsági együttműködésre és az egy udvarban élő generációk kérdésére. Sokat ígérő téma lehetne a még élőben gyűjthető, de lassan kivesző barcasági magyar lovas kultúra emlékanyaga, mivel a Brassó és Bukarest közötti fuvarozást évszázadokig a csángók végezték, majd a vasút térhódítása után a brassói és a bukaresti építkezések fuvarosaiként tevékenykedtek tovább. Mindezek feltételezik egy nagy hagyományokkal bíró lovas kultúra létezését és az ezt kiszolgáló sajátos gazdálkodási, határhasználati rendszer meglétét, aminek alapvető kelléke volt például a havasi legelők és kaszálók megléte (Kós 1976). Jelenleg kihasználatlan forrásbázis a magyar evangélikusság kora újkorig visszanyúló és az egyes településeken őrzött latin és magyar nyelvű iratanyaga.

A kutatómunka mellett időt szenteltünk a Tömösi- szorosban álló magyar hősi emlékműnél való tisztelgésre, ahol Kiss Sándor pár száz székellyel dacolt az Erdélyországba betörni akaró cári hadsereg ellen 1849-ben. Az emlékmű a rendszeres rongálás jeleit mutatta, amit a sorozatos tisztítások sem képesek eltüntetni. Újabb példa ez magyar emlékhelyek Erdélyben folyó tervszerű rombolására és ismétlődő meggyalázására.

4. A Tömösi-szorosban (Fotó: Bencze Mihály)

Irodalom

Andrásfalvy Bertalan

2004 Hagyomány és jövő. Lakitelek: Antológia Kiadó

Ferenczi Sándor

1934 A brassói Szent Lénárd egyház. Pásztortűz 1934/11. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt.

Gazda Klára

1974-75 Pásztorkodás az esztelneki gyermek életében. Aluta VI-VII. 235- 260.

Gyémánt Richárd

2013 A hétfalusi csángók nemzetiségi és felekezeti sajátosságai. Acta Universitatis Szegediensis Forum. Acta Juridica et Politica III. 2. 67- 104.

Kopecsni Gábor

2012 A Baranta botharca. Gömörpéterfala: Felföldi Baranta Szövetség Kutatási Központ

2015 A magyar népi birkózások. Gömörpéterfala: Felföldi Baranta Szövetség Kutatási Központ

2016 A magyar karikásostor (bővített kiadás). Gömörpéterfala: Felföldi Baranta Szövetség Kutatási Központ

2017 Népi harci testkultúra Gömörben. Gömörpéterfala: Felföldi Baranta Szövetség Kutatási Központ

Kós Károly

1976 Hétfalusi szekeresség. In Tájak, falvak, hagyományok. 80- 102. Bukarest: Kriterion Kiadó.

Maksay Ferenc

1941 A szászság megtelepülése. In Mályusz Elemér (szerk) Erdély és népei. Budapest: Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyarságtudományi Intézete, Franklin Társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda